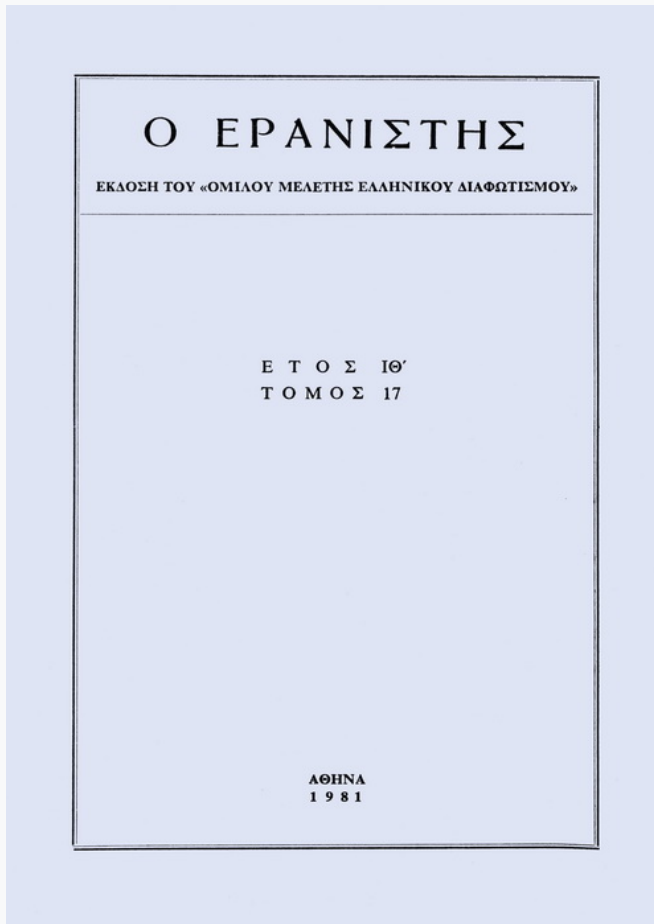

The Gleaner

Vol 17 (1981)

Βιοτεχνίες βαφής στην Αγιά και αγορές πρώτης ύλης (1780-1800)

Μαρία Σταματογιαννοπούλου

doi: [10.12681/er.308](https://doi.org/10.12681/er.308)

To cite this article:

Σταματογιαννοπούλου Μ. (1981). Βιοτεχνίες βαφής στην Αγιά και αγορές πρώτης ύλης (1780-1800). *The Gleaner*, 17, 130–145. <https://doi.org/10.12681/er.308>

**ΒΙΟΤΕΧΝΙΕΣ ΒΑΦΗΣ ΣΤΗΝ ΑΓΙΑ
ΚΑΙ ΑΓΟΡΕΣ ΠΡΩΤΗΣ ΥΛΗΣ
(1780-1800)**

I.

Ἡ ὀριοθέτηση τοῦ πλαισίου τοῦ κειμένου ποῦ ἀκολουθεῖ γίνεται ἤδη, συνοπτικά, στὸν τίτλο· ἐρευνᾶται συγκεκριμένα ὁ τρόπος προμηθειῶν τῆς βασικῆς πρώτης ὕλης — τοῦ βαμβακεροῦ νήματος — ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις¹ βαφῆς τῆς Ἀγιάς, ἐπομένως καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς στὸ στάδιο τῆς νηματοποίησης. Ἡ προσέγγιση γενικότερων ὄψεων τῆς τοπικῆς οἰκονομίας εἶναι ἀναγκαία, ἀν λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι κύρια ζώνη προμηθευτῶν παραμένει ἡ τοπικὴ, καθὼς ἐπίσης τῇ διαπίστωση ὅτι ἡ βιοτεχνικὴ δραστηριότητα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ, πραγματοποιεῖται στὸν ἀγροτικὸ χῶρο. Πηγὴ, γιὰ τὸ κείμενο αὐτό, ἀποτελεῖ τὸ Θεσσαλικὸ Ἄρχεῖο² τὰ τεκμήρια ἀφοροῦν σὲ δυὸ ἐπιχειρήσεις καὶ καλύπτουν τὰ ἔτη 1782-1784 καὶ 1797-1800 ἀντίστοιχα³.

Γιὰ τὴ χαρτογράφηση τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων στὴ Θεσσαλία κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, εἰδικότερα γιὰ τὸ χάρτη τῆς βαμβακοκαλλιέργειας, ἔχουμε ἀκολουθήσει, σὲ μεγάλο βαθμὸ, τὴν «Μερικὴ Γεωγραφία» τοῦ Α. Φιλιππίδη⁴. Ἡ περιγραφή τοῦ χώρου, γύρω στὸ

* Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ διεξοδικότερη ἀνάλυση μέρους τῆς ἀνακοίνωσης ποῦ ἔγινε στὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριο Θεσσαλικῶν Σπουδῶν (Λάρισα - Βόλος, 17-21 Σεπτεμβρίου 1980) μὲ τίτλο: «Θεσσαλικὲς βιοτεχνίες βαφῆς βαμβακερῶν νημάτων (1770-1820). Οἰκονομικὲς συμπεριφορὲς καὶ ὀργάνωση τῶν προμηθειῶν τῆς πρώτης ὕλης».

1. Ἡ ἔννοια «ἐπιχείρηση» σημασιοδοτεῖ ἐδῶ τὶς συντροφίαις ἢ ἐταιρεῖαι: δὲν ἔχει λοιπὸν τὴν πρόθεση νὰ προσδώσει καπιταλιστικὸ χαρακτήρα στὴν βιοτεχνικὴ παραγωγή ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει· ἀποδίδει ἐνῆμεροι τὸν γαλλικὸ ὄρο «industrie» ὅπως χρησιμοποιεῖται γιὰ τὶς ἀγροτικὲς βιοτεχνίες.

2. Κατατεθειμένο στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη· στὸ ἐξῆς Θ.Α.

3. Ἄν καὶ τὸ ἀρχεῖο τῆς δεύτερης φτάνει μέχρι τὸ 1815, οὐσιαστικὰ καλύπτει τὴν περίοδο ποῦ ἀναφέρουμε.

4. Α. Φιλιππίδη, *Τὰ περισωθέντα ἔργα. Μερικὴ Γεωγραφία - Βιβλίον Ἡθικόν*, ἔκδ. Θ. Κ. Σπεράντζα, Ἀθήνα 1978.

1814, δὲν μπορεῖ παρά νά ἀποδίδει μὲ σχετική ἀκρίβεια τὴν κατανομὴ τῶν δραστηριοτήτων δεκαπέντε καὶ τριάντα χρόνια πρὶν. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς ἀλλαγές δὲν ἔγιναν στὴ σύντομη περίοδο πού περριεβάλλεται. Νομίζουμε ὡστόσο πὼς οἱ ἀλλαγές αὐτές, γιὰ παράδειγμα στὶς μορφές κατοχῆς τῆς γῆς, δὲν συνέβησαν μὲ ἀπότομο τρόπο καὶ δὲν ἀλλοίωσαν παρά σὲ μικρὸ ποσοστὸ τὸ χάρτη τῆς προηγούμενης περιόδου⁵.

Μία πρώτη προσέγγιση, μὲ βάση τὸ χάρτη δραστηριοτήτων, εἶναι ἐκείνη πού θά κατένειμε τὸ χῶρο σὲ δύο δικηριτὲς ζώνες, μία ἀγροτική καὶ μία ἄλλη, βιοτεχνική. Θά ὑποστηρίζουμε στὴ συνέχεια πὼς σχηματική εἶναι αὐτὴ ἡ τυπολογία, καθὼς καὶ στὶς δύο ὑποτιθέμενες ζώνες συναντοῦμε μικτὲς οἰκονομίες καὶ εἰσοδήματα, βιοτεχνικὲς καὶ ἀγροτικὲς πρακτικὲς πού ἐναλλάσσονται στὴ διάρκειά τοῦ ἔτους. Ἀλλῶστε, ἀποτελεῖ κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς πού μᾶς ἀπασχολεῖ, ἡ συμμετοχὴ σὲ αὐτὴν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν· συμμετοχὴ πού ἐνέχει συμπληρωματικὴ θέση στὰ ἀγροτικῆς προέλευσης εἰσοδήματα. Ὅταν ἐπομένως ἀναφερόμαστε σὲ «βιοτεχνική» ἢ σὲ «ἀγροτική» ζώνη, κριτήριο εἶναι ἡ ἔντονη παρουσία, καί, σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ἡ κυριαρχία τῆς μιᾶς δραστηριότητος ἐπὶ τῆς ἄλλης.

II.

Τὸ βαμβάκι συνιστᾷ κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα μίαν ἀπὸ τίς βασικὲς καλλιέργειες στὴ Θεσσαλικὴ πεδιάδα. Ἡ ζώνη τῆς βαμβάκοκαλλιέργειας ἐκτείνεται στὴ νοτιο-δυτικὴ καὶ κεντρικὴ Θεσσαλία, στὴν «ἄνω» καὶ «κάτω» Θεσσαλικὴ πεδιάδα⁶. συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴν ζώνη τῶν δημητριακῶν. Συναντοῦμε μάλιστα σχετικὴ ἀποκλειστικότητα τῶν δύο καλλιεργειῶν⁷, σὲ μέγεθος πού μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀναφεροῦμε σὲ δι-καλλιεργητικὴ ζώνη· σχετικὴ ἀποκλειστικότητα, γιὰτὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ζώνης ὑπάρχουν περιοχὲς μὲ πιὸ σύνθετο χάρτη παραγωγῆς —ὅπως ἡ περιοχὴ Ἄλμυροῦ— καθὼς ἐπίσης ὑποζώνες, στὰ κράσπεδα τῆς πεδιάδας, ὅπου ἡ γεωργικὴ συνδυάζεται μὲ τὴν κτηνοτροφικὴ παρα-

5. Ἡ Γεωγραφία τοῦ Α. Φιλιππίδη —πραγματικὰ «Μερική»— ἀφήνει κενὸ ὡς πρὸς τὴ δυτικὴ Θεσσαλία ἡ κάλυψή του ἐπιχειρεῖται ἀπὸ ἄλλες πηγές, σύγχρονες καὶ μεταγενέστερες.

6. Βλ. Ν. Γεωργιάδη, *Ἡ Θεσσαλία*, β' ἔκδοση, Ἀθήνα 1894, σ. 46-47.

7. Πού εἶναι καὶ οἱ κυρίως ἐμπορευματικὲς καλλιέργειες, προορισμένες μάλιστα γιὰ ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο.

γωγή. Οί μικρές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις συμπληρώνουν τήν εικόνα τῆς ζώνης τῆς βαμβακοκαλλιέργειας, σέ αντίθεση μέ τήν πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας⁸. Ἐπί πλέον, εἶναι ἡ ζώνη ποῦ ἔχει ὑποστῆ κατά κύριο λόγο τίς ἐπιπτώσεις τῶν μεταβολῶν στό καθεστῶς ἰδιοκτησίας τῆς γῆς⁹.

Ἡ ζώνη τῆς βιοτεχνίας — τήν περιορίζουμε στήν ὕφαντουργία καί τίς συναφεῖς μεταποιητικῆς δραστηριότητες, ποῦ ἐξάλλου ἀποτελοῦν καί τήν κυρίαρχη βιοτεχνική παραγωγή τῆς τοπικῆς οἰκονομίας — παρουσιάζει σχετική διατοπική ἐξειδίκευση: οἱ βιοτεχνίες ποῦ χρησιμοποιοῦν ὡς πρώτη ὕλη τὸ βαμβακερὸ νῆμα δείχνουν τήν μεγαλύτερη πυκνότητα στή βορειο-ἀνατολική Θεσσαλία· οἱ βιοτεχνίες κατασκευῆς μάλλινων ὕφασμάτων ἐντοπίζονται στήν περιοχή τοῦ Πηλίου καί τῆ δυτικῆ Θεσσαλία· τὰ μεταξωτὰ ὕφασματα ἀπασχολοῦν τὸν πληθυσμὸ ὀλόκληρης τῆς ἀνατολικῆς περιοχῆς. Ἡ παρουσία τῆς βιοτεχνίας μικτῶν — συνδυασμὸς βαμβακεροῦ καί μεταξωτοῦ νήματος — ὕφασμάτων, ποῦ σχεδὸν παρακλοῦθει τὸ χάρτη τῆς μεταξοκαλλιέργειας, λειτουργεῖ πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς σύμπτωσης τοῦ κύκλου τῶν βαμβακερῶν μέ τὸν ἀντίστοιχο τῶν μεταξωτῶν ἦ, καλύτερα, τῆς περιέκλισης τοῦ πρώτου στὸν δεύτερο. Ἡ περιοχή ποῦ σχηματίζουν οἱ δύο τελευταῖοι κύκλοι παρουσιάζει, στό σύνολό της, μικτὰ εἰσοδήματα· πρόκειται μάλιστα γιὰ πολυ-καλλιεργητικὴ ζώνη: τὸ χρόνο ἀπασχόλησης στοὺς ἀγροὺς καλύπτει ἡ ἀμπελοκαλλιέργεια, τὰ ὀπωροκηπευτικά, ἡ ἐλαιοκαλλιέργεια, τὸ βαμβάκι, τὰ δημητριακά, ἀγροτική παραγωγή ἄνισα κατανεμημένη στό ἐσωτερικὸ της¹⁰.

Δὲν θὰ ἐξαντλήσουμε τὸ χάρτη δραστηριοτήτων τῆς περιοχῆς ποῦ ἐρευνοῦμε: καί ἔτοιμοι δὲν εἴμαστε γι αὐτό, καί τὸ ἐνδιαφέρον μας συγκεντρώνεται κυρίως στή χαρτογράφηση τοῦ βαμβακιοῦ καί τῶν μεταποιητικῶν βιοτεχνιῶν. Μία πλήρης χαρτογράφηση τῶν ἐμπορευματοποιημένων καλλιεργειῶν θὰ ὑποδείκνυε, ὡστόσο, τίς ζῶνες ποῦ παράγουν

8. Χρησιμοποιοῦμε τὰ στοιχεῖα ποῦ δίνει ὁ Α. Φιλιππίδης καί οἱ σύγχρονόι του καθὼς καί αὐτὰ — ἀρκετὰ μεταγενέστερα — τοῦ Α. Μηλιαράκη, *Ὀδοιπορικὰ Μακεδονίας, Ἡπείρου καί Θεσσαλίας*, Ἀθήνα 1878, 248 σ.

9. Οἱ μεταβολές αὐτές, στή Γεωγραφία τοῦ Φιλιππίδου, εἶτε ἀναφέρονται ρητὰ (ὅταν συναντοῦμε τσιφλίκια καί κολλήγους) ἢ ἐξάγονται ἔμμεσα (ὑπαρξὴ πύργων καί ἀγάδων στὰ χωριά).

10. Ἡ βαμβακοκαλλιέργεια περιορίζεται στήν περιοχή τῆς Ἀγιάς (Ἀγιάκαμπο)· ἡ παραγωγή σιτηρῶν εἶναι μικρὴ σὲ ὄγκο — ὑπάρχουν ἄλλωστε χωριά εἰδικευμένα στήν μεταφορὰ σιταριοῦ ἀπὸ τήν πεδιάδα, σὲ βιοτεχνικά χωριά — κωμοπόλεις τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας (βλ. Α. Φιλιππίδης, *ὁ.π.*, σ. 131, Ν. Γεωργιάδης, *ὁ.π.*, σ. 129)

έξαγωγήματα πλεονάσματα, τήν κατνομή έντατικῶν καί έκτατικῶν κλι-
 λισργειῶν, τίς δυνατότητες, τελικά, συμπληρωματικῶν βιοτεχνικῶν
 δραστηριοτήτων.

Ἡ κατνομή πού προκλήθηκε, μέ μία πρώτη προσέγγιση, βσιζό-
 μενη στήν κατεξοχήν πρακτική —βιοτεχνική ἢ ἀγροτική— πάσχει ἀπό
 μία σοβαρά ἔλλειψη: ἀφήνει έκτεθειμένη, μέ τὸ νά μὴ τήν συμπεριλαμβά-
 νει στὸ χάρτη, τήν δραστηριότητα τῆς μετατροπῆς τοῦ βαμβακιοῦ σὲ νῆ-
 μα. Οἱ πηγές, μάλιστα, δὲν ἀναφέρονται παρὰ ἐλάχιστα στὴ νηματοποίη-
 ση, προφανῶς λόγω τῆς στενῆς ἐξαρτημένης τῆς σχέσης πρὸς τήν βαμβα-
 κοκαλλιέργεια. Ἄν λοιπὸν ἐπιχειρήσουμε νά ἐντοπίσουμε, μέ βάση τὸν
 χάρτη τοῦ βαμβακιοῦ, τήν ζώνη τοῦ νήματος, ἢ ὀποιαδήποτε διακριτικὴ
 γραμμὴ, πού θά ἔχει χαραχθεῖ ἀνάμεσα στίς δύο ὑποτιθέμενες ζῶνες
 —«βιοτεχνική» καί «ἀγροτική»— θά ἀποκτήσει τότε μεγαλύτερη ἐλα-
 στικότητα. Ἡ ἐκλογή αὐτῆς τῆς μεθόδου χαρτογράφησης τῆς παραγω-
 γῆς νήματος εἶναι θερμὴ γιατί, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς πηγές¹¹, τόσο οἱ
 βιοτεχνίες βαφῆς ὅσο καί οἱ ὕφαντὲς δὲν ἀγοράζουν ποτὲ ἀκατέργαστο
 βαμβάκι γιὰ νά τὸ μετατρέψουν στὴ συνέχεια σὲ νῆμα, ἀλλὰ κατευθεῖαν
 λευκὸ νῆμα πού ἔχει παραχθεῖ στὸ χῶρο τῆς βαμβακοκαλλιέργειας¹².
 Εἰσβάλλει ἐπομένως στὸν χάρτη μας μία συμπληρωματικὴ βιοτεχνικὴ
 δραστηριότητα, στήν κατεξοχήν ἀγροτικὴ ζώνη, ἐξαναγκάζοντας τὸ ὑπο-
 τιθέμενο διζωνικὸ καί κλειστὸ σύστημα νά μετασχηματιστεῖ σὲ ἓνα ἄλλο,
 ἐξαιρετικὰ εὐέλικτο, μέσα στὸ ὁποῖο ἀγροτικὸς καί βιοτεχνικός, πεδινὸς
 καί ὄρεινὸς χῶρος λειτουργοῦν συμπληρωματικά, σὲ συνθήκες ἀμοιβαίας
 ἐξάρτησης καί σχετικῆς ὁμοιομορφίας κινήσεων.

Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο σημειώνουμε τὰ ἐξῆς:

—ἀναφερόμαστε σὲ βιοτεχνικὴ παραγωγή γιὰ τὴν ἀγορά, πού κατὰ
 συνέπεια διαφεύγει ἀπὸ τὸ αὐτοκαταναλωτικὸ πλαίσιο τῶν νοικοκυριῶν,
 σὲ ὀποιαδήποτε βαθμίδα τῆς ἐπεξεργασίας τῆς πρώτης ὕλης.

—δὲν θά ἦταν λάθος νά διακρίνουμε στήν τοπικὴ οἰκονομία ζῶνες
 περισσότερο «ἀνεπτυγμένες» καί ζῶνες ὑποτονικές· ἢ παραγωγή ὥστόσο

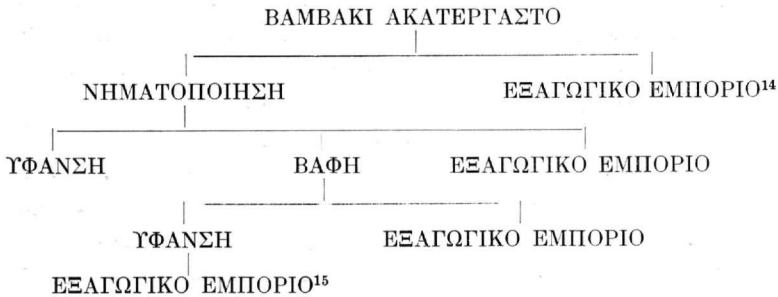
11. Θ.Α. καί Ἀρχεῖο Δογάνη, πού ἀφορᾶ στίς ἐταιρεῖες τῶν Ἀμπελακίων.

12. Τὸ ἀντίθετο ὑποστηρίζεται, συνήθως, ἀπὸ τοὺς περισσότερους μελετητὲς
 πού ἀσχολήθηκαν μέ τὸ πρόβλημα, ἐπηρεασμένους ἴσως ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς· τοὺς
 τελευταίους ὅμως δὲν διακρίνει συχνὰ ἢ πιστότητα στὴ μεταφορὰ τῆς πραγματικότη-
 τας. Μόνο τὸ 1817 μία ἀμπελακιώτικη ἐταιρεία ἀγοράζει ἀκατέργαστο ντόπιο
 βαμβάκι μέ τὴν προσπάθεια ἐνσωμάτωσης τῆς νηματοποίησης στήν βαφή —γιὰ τὸ
 λόγο αὐτὸ ἔχει γίνει ἀγορὰ κλωστικῆς μηχανῆς (βλ. Ἡλ. Γεωργίου, *Νεώτερα στοι-
 χεῖα περὶ τῆς ἱστορίας καί τῆς συντροφίας τῶν Ἀμπελακίων ἐξ ἀνεκδότου ἀρχείου*,
 Ἀθήνα, 1950, σ. 79).

βιοτεχνικοῦ προϊόντος γιὰ τὴν ἀγορὰ δὲν μπορεῖ μόνη τῆς νὰ προσδώσει χαρακτηριστικὰ ἀνεπτυγμένης σχετικῆς οἰκονομίας σὲ μία περιοχὴ. Ἡ μελέτη τῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς ἐμπορευματοποίησης τῆς παραγωγῆς, τῆς λειτουργίας τοῦ κεφαλαίου, τῶν μορφῶν κατοχῆς τῆς γῆς καὶ τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, τοῦ συστήματος δημογραφικῆς ἐξέλιξης, θὰ δείξει πῶς ἐνσωματώνεται στὴν τοπικὴ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ ὀρισμένου τύπου βιοτεχνικὴ δραστηριότητα.

—Ἡ ταυτόχρονη ἔρευνα τῶν χώρων κυρίως ἀγροτικῆς καὶ κυρίως βιοτεχνικῆς παραγωγῆς μπορεῖ νὰ ἀποσαρηνίσει πῶς ἡ δυναμικὴ τοῦ ἐνὸς ἐπιδρᾷ καὶ ἐπηρεάζει τὸν ἄλλο. Γιὰ παράδειγμα, ποιὲς εἶναι οἱ ἐπιπτώσεις τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς θεσσαλικῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς ἐπὶ τῆς βιοτεχνίας καὶ κατὰ πόσο οἱ ἀλλαγές στὸ καθεστῶς ἰδιοκτησίας τῆς γῆς προσδιόρισαν τὴν τύχη τοῦ βιοτεχνικοῦ προϊόντος; Ἀντίστροφα ἐάν, καὶ μὲ ποιὸ τρόπο ἡ βιοτεχνικὴ παραγωγή —καὶ στὴν περίπτωση μας αὐτὴ πού προορίζεται σὲ ἀπομακρυσμένες ἀγορές— ἐπηρεάζει τοὺς ὅρους ἀγροτικῆς παραγωγῆς, ἢ σὲ ποιὸ βαθμὸ ἡ ζήτηση πρώτης ὕλης ἀπὸ τὶς τοπικὲς βιοτεχνίες λειτουργεῖ σὰν παράγοντας ἀλλοίωσης τῶν συνθηκῶν πού ὑπάρχουν στὴν τοπικὴ ἀγορά;

Οἱ δρόμοι μεταποίησης¹³ τοῦ θεσσαλικοῦ βαμβακιοῦ παρουσιάζουν τὸ ἐξῆς σχῆμα:

13. Μεταποίησης στὸ τοπικὸ πλαίσιο· ἂν συμπεριλάβουμε καὶ τὴν μεταποίηση πού τὸ ὀθωμανικὸ βιοτεχνικὸ προϊόν ὑφίσταται στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, θὰ διαπιστώσουμε ἴσως πῶς τὸ «τελικό» προϊόν φθάνει στὸ Νέο Κόσμο, στὶς ἀμερικανικὲς ἀποικίες τῆς Ἰσπανίας (βλ. W. Leake, *Travels in Northern Greece*, III, Λονδίνο 1835, 387.

14. Τὸ ὅποιο ἀποτελεῖ δραστηριότητα ὄχι μόνον εὐρωπαίων, ἀλλὰ καὶ ἐλλήνων ἐμπόρων· ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους συναντοῦμε καὶ τὶς ἐταιρεῖες βαφῆς νημάτων, ὅπου τὸ ἐμπόριο βαμβακιοῦ ἀποτελεῖ παράλληλη δραστηριότητα· βλ. τὴν περίπτωση τῆς συντροφιάς Μαγαλιοῦ Χατζηγεωργίου τῆς Ἀγιάς, τὸ 1783, Θ.Α./59, 60, 62, 42, 47, 55.

15. Ἀσήμαντο σὲ ὄγκο (Θ.Α./62, 59, 55, 38, 30).

Είδαμε πριν πώς στη ζώνη τῆς κυρίως ἀγροτικῆς παραγωγῆς τὸ βαμβάκι καὶ τὰ σιτηρὰ μοιράζονται — γενικὰ — τὸν χῶρο καλλιέργειας. Ἄν λάβουμε ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἴδια ἔκταση γῆς, γιὰ τὰ προϊόντα σιτάρι καὶ βαμβάκι, δίνει ἀντίστοιχα χρηματικὲς ἀποδόσεις τῆς τάξης 1:2 ἢ 1:3¹⁶, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι ἡ σχέση κίνητης τῶν τιμῶν βαμβακιοῦ καὶ νήματος, στὴν περίοδο πού ἐξετάζουμε, παρουσιάζεται μὲ τὰ ἴδια μεγέθη¹⁷, θὰ θεωρήσουμε ὡς ἀπίθνη τὴν ὑπαρξὴ ἐξειδίκευσης στὸ ἐπίπεδο τῆς νηματοποίησης, στὸ ἐσωτερικὸ αὐτῆς τῆς «ἀγροτικῆς» ζώνης¹⁸. Σηριζόμενοι κατὰ συνέπεια, στὴν ἐποχικὴ ἀπασχόληση τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν σὲ πλεονασματικῶν τύπου οἰκονομικῆ δραστηριότητα, θὰ ἀπορρίψουμε τὴν ὑπόθεση τῶν τριῶν ἐπιπέδων —ἐπίπεδο βαμβακιοῦ, νήματος, μεταποιητικῆς βιοτεχνίας: πρόκειται, ὅπως καὶ οἱ πηγὲς ὑποδεικνύουν μὲ σαφήνεια, γιὰ δύο ἐπίπεδα — ἓνα ἐπίπεδο παραγωγῆς βαμβακιοῦ καὶ νήματος καὶ ἓνα δεύτερο, τῆς βιοτεχνίας πού χρησιμοποιεῖ ὡς πρώτη ὕλη τὸ βαμβάκερὸ νῆμα.

III.

A.

Κατὰ τὴν περίοδο 1782-1784, ὅποτε καὶ διαθέτουμε στοιχεῖα γιὰ τὴν συντροφιά τοῦ Μαγκλιοῦ Χατζηγεωργίου τῆς Ἀγιάς, ἡ καλλιέργεια βαμβακιοῦ στὴ θεσσαλικὴ πεδιάδα δίνει δύο χρόνια πλούσιας καὶ ἓνα χρόνο φτωχῆς ἐσοδείας, λόγω τῆς ὑπερβολικῆς ξηρασίας (1782-1783¹⁹ καὶ 1784 ἀντίστοιχα)²⁰. Ἄν παρακολουθήσουμε τίς ἐκτιμήσεις τῶν ἴδιων τῶν ἐπιχειρηματιῶν μας, διαπιστώνουμε τὴν ἐξῆς — φαινομενικὴ — ἀντίφαση: κατὰ τὴν ἐποχὴ ἀναμονῆς τῆς ἐσοδείας — τὸ καλοκαίρι — ἰσχυρίζονται πὼς τὸ νῆμα θὰ παρακολουθήσει τὸ βαμβάκι σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν κίνηση τῶν τιμῶν (μεγάλη σὲ ὄγκο παραγωγὴ βαμβακιοῦ = πτώση τῆς τιμῆς του = πτώση τῆς τιμῆς τοῦ νήματος). Ὅταν ὁμως ἀρχίζουν οἱ προ-

16. F. Beaujour *Πίνακας τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος στὴν Τουρκοκρατία (1787-1797)*. Ἀθήνα 1974, σ. 57-58.

17. "Ο.π., σ. 62, N. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle* Παρίσι, PUF, 1956, σ. 57, 78 (πίνακας I).

18. Ἡ ἐξειδίκευση ὑπάρχει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγροτικοῦ νοικοκυριοῦ, ἀνάμεσα στοὺς ἄνδρες καὶ τίς γυναῖκες.

19. Θ.Α./11, 31.

20. Θ.Α./55, 57.

μήθειες νημάτων — από τον Οκτώβριο — βρίσκονται μπροστά σε μία διαφορετική πραγματικότητα, που δεν ακολουθεί το προσδοκώμενο γραμμικό σχήμα²¹. Με βάση αυτές τις εκτιμήσεις, κατασκευάζοντας τον λεπτομερή εποχικό πίνακα της διακύμανσης των τιμών βαμβακιού και νήματος στην τοπική αγορά, θα φτάναμε κατά πάσα πιθανότητα στη διαπίστωση ότι η κίνηση των τιμών των δύο προϊόντων, και κυρίως του νήματος, επηρεάζεται από την —εποχική— αναγκαστική εμπορευματοποίηση της παραγωγής για την κάλυψη της φορολογικής υποχρέωσης²².

Στο πλαίσιο της τοπικής οικονομίας, η ζήτηση βαμβακερού νήματος από τις διάφορες βιοτεχνίες εκφράζεται από τον ανταγωνισμό μεταξύ τους στις προμήθειες της πρώτης ύλης. Οι εξαγωγικές βιοτεχνίες κόκκινων βαμβακονημάτων — γι' αυτές διαθέτουμε άλλωστε ικανοποιητικό αριθμό δεδομένων — αγοράζουν σημαντικές ποσότητες της βασικής πρώτης ύλης²³. Ο ανταγωνισμός, που φαίνεται να επηρεάζει την κίνηση των τιμών εκδηλώνεται είτε ανάμεσα στις βιοτεχνίες βαφής μιάς ή περισσοτέρων κοινοτήτων²⁴ ή ανάμεσα στους κλάδους της βιοτεχνίας που μεταποιεί το βαμβακερό νήμα. Έτσι, οι μεγάλες σε όγκο αγορές νημάτων από τις εταιρείες βαφής των Αμπελακιών, το 1783, ανεβάζουν την τιμή του στην τοπική αγορά²⁵. Το 1784, οι εταιρείες της Αγιάς συναντούν με δυσχερέσκεια, για τον ίδιο λόγο, ύψηλες τιμές της πρώτης ύλης²⁶. τον ίδιο χρόνο ωστόσο, όταν οι Αμπελακιώτες αποσύρονται από την αγορά, έχοντας κάνει τις προμήθειές τους, η τιμή του νήματος μειώνεται²⁷. Η δεύτερη πλευρά του ανταγωνισμού αφορά στη συνάντηση, στην τοπική αγορά, των βιοτεχνιών βαφής με τους «άνυφαντάδες»: η αύξηση της τιμής του ντόπιου νήματος το 1783, απεικονίζεται από τις πρώτες στην μεγάλη του ζήτηση από τους δευτέρους²⁸. Η ανταγωνιστικότητα κατά συνέπεια των κόκκινων νημάτων των θεσσαλικών βιοτεχνιών στις απομακρυσμένες αγο-

21. Θ.Α./37, 41.

22. Πβ. Σπ. Ασδραχά, «Αγορές και τιμή του σιταριού στην Ελλάδα το ΙΗ' αιώνα», *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, ιε'-ιθ' αι.*, Αθήνα, 1979, σ. 557.

23. Η εταιρεία Χατζηζηώννου, για παράδειγμα, καταναλώνει κατά μέσο όρο 10.000 οκάδες λευκό νήμα (1797-1800).

24. Αν και η κοινότητα λειτουργεί — και έδω — προστατευτικά.

25. Θ.Α./19, 20.

26. Θ.Α./54.

27. Θ.Α./55.

28. Θ.Α./37, 40.

ρὲς τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἐξαρτώμενη σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὸ χαμηλὸ κόστος παραγωγῆς²⁹, καθορίζεται ἐν μέρει ἀπὸ τὶς συνθήκες τοῦ ἐπικρατοῦν στὴν τοπικὴ ἀγορά: ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα σὲ αὐτὲς τὶς ἐξαγωγικὲς βιοτεχνίες καὶ σὲ συγγενῆ βιοτεχνικὴ παραγωγή τοῦ προορίζεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴν τοπικὴ ἀγορά, ὑποδεικνύει πῶς ἡ τελευταία ὀρίζει τὸ κόστος παραγωγῆς τοῦ βιοτεχνικοῦ προϊόντος, ἐπομένως καὶ τοὺς ὅρους ἐξαγωγῆς του σὲ ἄλλες ἀγορές.

Θὰ ὑπογραμμίσουμε, πρὶν ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν ἀγορῶν τῆς πρώτης ὕλης, τὰ προβλήματα τοῦ δημιουργοῦν ὀρισμένες ἐννοιες, τοῦ ἀντιστοιχοῦν στὴν ἱστορικὴ σύλληψη τοῦ τόπου, στὰ ἐννοιολογικὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐποχῆς. Ἄς πάρουμε ὡς δεῖγμα τὶς ἐννοιες «παζάρι» καὶ «κάμπος»: τὸ «παζάρι», ἐκτὸς ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη σημασιολόγησή του, προσδιορισμένη κατὰ τόπο καὶ χρόνο, ὑποκαθιστᾷ καὶ τὴν «ἀγορά» στὴν εὐρεία ἐννοια («τὰ παζάρια» = ἡ τοπικὴ ἀγορά). Ὁ «κάμπος» («τὰ χωριά τοῦ κάμπου») ὡς πρὸς τί θὰ ἀποσαφηνισθεῖ; Πρὸκειται γιὰ τὴν πεδινὴ ἔκταση γενικά, γιὰ κάποια περισσότερο συγκεκριμένη περιοχὴ³⁰, ἢ περιορίζεται γεωγραφικὰ παίρνοντας τὴ σημασίαν του σὲ μικρογραφικὴ κλίμακα, ἀνάλογα μὲ τὸν τόπο ἀπὸ ὅπου ὑποδεικνύεται; Τὸ πρόβλημα συνίσταται λοιπὸν στὸν τύπο τῶν προσεγγίσεων μὲ τὶς ὁποῖες πλησιάζουμε σήμερα αὐτὲς τὶς (ἱστορικὲς) ἐννοιες.

Ἡ ἐταιρεία Μαγαλιῶ Χατζηγεωργίου χρησιμοποιεῖ ὡς μόνη ζώνη προμήθειας τῆς πρώτης τῆς ὕλης τὴν τοπικὴ - Θεσσαλική. Μοναδικὴ ἀναφορὰ σὲ ἐνδεχόμενες ἀγορὲς νημάτων στὴν Ἀνατολή³¹ γίνεται τὸ 1784, μετὰ τὴ διάλυση τῆς πρώτης καὶ ἐνόψη τῆς σύστασης νέας συντροφιάς³². Ὁ ὄγκος τῆς παραγωγῆς τῆς ἐταιρείας (1782-1784) εἶναι σχετικὰ χαμηλός³³, ὅπως ἐπίσης πρόσφατη εἶναι ἡ εἴσοδος τῆς στὴν βιοτεχνία βαφῆς βαμβακονημάτων, ἢ τουλάχιστον, στὴν ἐμπορευματοποίηση τῆς παραγωγῆς. Τὸ βάρος τοῦ ἔχει ἡ ὀργάνωση τῶν ἀγορῶν τῆς πρώτης ὕλης καὶ ὁ «ἐλεγχος» τῆς παραγωγῆς στὸ ἐπίπεδο τῆς νηματοποίησης εἶ-

29. Σὲ μιὰ περίοδο τοῦ τάση εἶναι ἡ μείωση τῶν τιμῶν τῶν ἀντίστοιχων εὐρωπαϊκῶν προϊόντων, βλ. L. Beron, «Οἱ μεταβολὲς τῶν τιμῶν στὸ ἐμπόριο τῆς Τουρκίας μὲ τὴν Εὐρώπη (ΙΣ'-ΙΘ' αἰώνας)» *Ἡ οἰκονομικὴ δομὴ, ὁ.π.*, σ. 538-539.

30. Βλ. Γ. Φαρμακίδη, *Ἡ Λάρισα. Ἀπὸ τῶν μυθολογικῶν χρόνων μέχρι τῆς προσαρτήσεως αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα (1881). Τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ μελέτη*, Βόλος 1926, σ. 333, ὅπου «κάμπος λέγεται ἐν Θεσσαλίᾳ κατ' ἐξοχὴν ἡ πεδιάς Καρδίτσης - Τρικάλων».

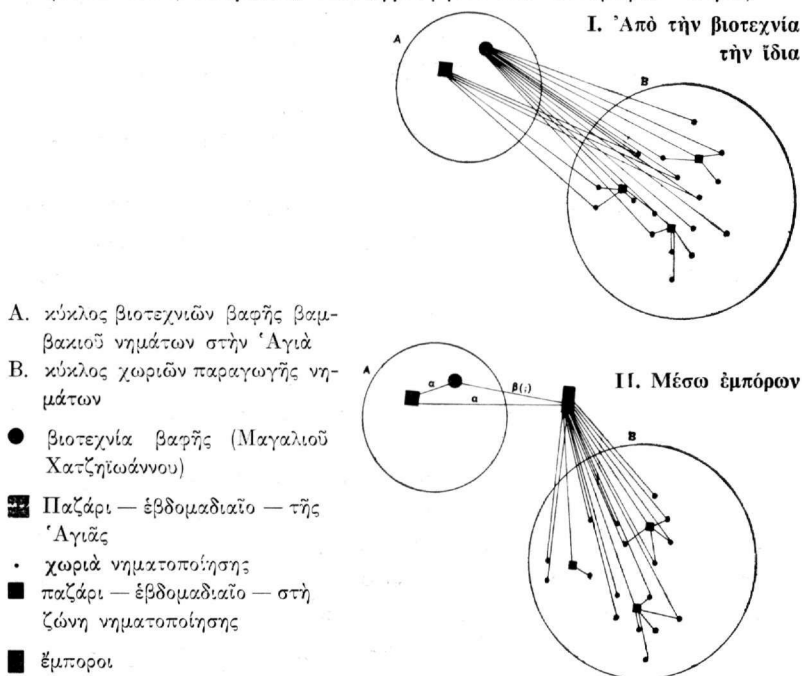
31. Ἀνατολή: ἡ ἐνδοχώρα τῆς Σμύρνης.

32. Θ.Α./60.

33. Σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη τῆς ἐταιρείας Χατζηγιάννου.

ΑΓΟΡΑ ΝΗΜΑΤΩΝ

(1782-1784, Μαγαλιός Χατζηγεωργίου και Συντροφία - 'Αγιά)

ναί εμφανή: τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου ἐπενδύεται στὴν ἀγορὰ πρώτων ὑλών (80 % περίπου)³⁴, καὶ μάλιστα στὴν ἀγορὰ νημάτων (60 % περίπου)³⁵.

Ἡ ἀγορὰ τοῦ λευκοῦ νήματος πραγματοποιεῖται α) εἴτε μέσω τῶν ἐμπόρων, οἱ ὁποῖοι τὸ ἀγοράζουν στὸν τόπο παραγωγῆς καὶ κατόπιν τὸ διαθέτουν στὴν τοπικὴ ἀγορὰ, β) ἢ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐταιρεία, χωρὶς τὴν διαμεσολάβηση τῶν πρώτων³⁶. Στὴ δεύτερη περίπτωση, οἱ προμήθειες γίνονται στὰ χωριά παραγωγῆς νημάτων καὶ στὰ παζάρια τὴν ἀπαιτούμενη ποσότητα συγκεντρώνουν συνεταῖροι, ποὺ συνήθως εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι τῶν βαφῶν στὰ ἐργαστήρια, βαφεῖς οἱ ἴδιοι³⁷. Δὲν προκύπτει ὡστόσο ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο γίνονται οἱ συναλλαγές καὶ ἡ ἔκταση ἐξάλλου τῆς ζώνης προμήθειας εἶναι δύσκολο νὰ ὑπολογιστεῖ, γιὰτὶ δὲν ἀναφέρονται

34. Θ.Α./74.

35. Θ.Α./74.

36. Θ.Α./44, 11, 39, 47.

37. Θ.Α./4, 14, 15.

χωριά αγορών (ένδειξεις όπως «έξω στὰ χωριά» δὲν μποροῦν νὰ προσδιορίσουν μὲ σαφήνεια τὸν κύκλο ὅπου πραγματοποιοῦνται οἱ ἀγορές). Εἶναι ὡστὸσο πιθανὴ ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς σχετικὰ σταθεροῦ δικτύου προμηθειῶν: ὁ φόβος μιᾶς ἐνδεχόμενης μείωσης τῆς παραγωγῆς —συνέπεια τοῦ χαμηλοῦ ρυθμοῦ πωλήσεων στὶς κεντρο-ευρωπαϊκὲς ἀγορές— ἐξηγεῖται μὲ τὸν φόβο τῆς ἀπόλειψης τῶν προμηθειῶν³⁸ τῆς πρώτης ὕλης³⁹. Εἶναι φανερὴ ἡ προσπάθεια τῶν ἐπιχειρηματιῶν νὰ παρακλύπτουν τοὺς ἐμπόρους· οἱ τελευταῖοι, ἐγκατεστημένοι σὲ κάποιο σημεῖο πὸ τοὺς συνδέει ἀφενὸς μὲ τὴν ἄμεσο παραγωγή καὶ μὲ τὴ βιοτεχνία βαφῆς ἀφετέρου, ἀξάνουν τὴν τιμὴ ἀγορᾶς τῆς πρώτης ὕλης⁴⁰— ἄρα καὶ τὸ κόστος παραγωγῆς· ἐπὶ πλέον διαθέτουν νῆμα ἀναμειμεγμένο, διαφόρων ποιότητων, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀκατάλληλο πρὸς βαφή⁴¹.

B.

Διαφορετικὲς οικονομικὲς συμπεριφορές, σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωση τῶν προμηθειῶν τῆς πρώτης ὕλης, συναντοῦμε δεκαπέντε χρόνια ἀργότερα, σὲ ἐπιχείρηση τῆς ἴδιας κωμόπολης· ἐπὶ πλέον, τὰ τεκμήρια πὸ ἀφοροῦν στὴν ἐταιρεία Χατζηζιώαννου εἶναι σημαντικότερα, σὲ ὄγκο καὶ ποιότητα, ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τῆς προηγούμενης ἐταιρείας.

Πρώτη ὕλη τῶν βιοτεχνιῶν βαφῆς, καὶ σὲ αὐτὴν τὴν περίοδο, ἀποτελεῖ τὸ νῆμα. Οἱ συνθήκες τῆς τοπικῆς παραγωγῆς βαμβακιοῦ, ἐπομένως καὶ τοῦ νήματος, καθορίζουν, ὡς ἓνα βαθμὸ, τὴν ἐκλογή ζωνῶν προμήθειας, ἢ, πὸ συγκεκριμένα, τὴν μερικὴ μετατόπιση πρὸς τὴ ζώνη τῆς Ἀνατολῆς. Πρὶν προχωρήσουμε στὴν ἀποσαφήνιση τῶν ὄρων πὸ ὧσιν τίς ἐταιρεῖες πρὸς ἀπομακρυσμένη ζώνη ἀγορῶν, θὰ δώσουμε μία συνοπτικὴ εἰκόνα τῶν σχέσεων βαμβακιοῦ καὶ νήματος στὴν τοπικὴ ἀγορά, ὅπως παρουσιάζεται στὸ ἀρχεῖο τῆς ἐταιρείας.

Τὸ 1797, ὁ χαμηλὸς ὄγκος παραγωγῆς βαμβακιοῦ, ἀποτέλεσμα τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν (ἀνομβρία), συντελεῖ στὴ σχετικὴ ἐγκατάλειψη τῆς τοπικῆς ἀγορᾶς καὶ τὴ συμπλήρωση τῶν ἀναγκάων ποσοτήτων νημάτων ἀπὸ τὴν μικρασιατικὴ ζώνη⁴²—εἶναι χαρακτηριστικὸ ἄλλωστε αὐτοῦ τοῦ τύπου τῶν βιοτεχνιῶν ἡ ἐξάρτησή τους ἀπὸ τοὺς κύκλους τῆς

38. «Μουστερῆδες» ὅπως ἀναφέρονται.

39. Θ.Α./4.

40. Κατὰ 10 παράδες στὴν ὀκά. Θ.Α./11,39.

41. Θ.Α./11,39.

42. Θ.Α./200, 204, 205, 207.

άγροτικής παραγωγής: ή κίνηση έπομένως πρὸς άλλες ζώνες προμήθειες εἶναι καὶ νέα συμπεριφορὰ — προσπάθεια αὐτονόμησης ἀπὸ τὸν «φυσικὸν» κύκλο τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς. Τὸ 1798, ἀντίθετα, ή έσοδεία τοῦ βαμβακιοῦ εἶναι πλούσια καὶ ή τιμή του δείχνει πῶς σημειώνει πτώση· τὸ νήμα ὡστόσο, ἀντὶ νὰ παρακολουθήσει τὸ βαμβάκι, ἐξαιρουμένη νὰ κινεῖται στὰ προηγούμενά του επίπεδα⁴³. Ἡ τελευταία ἀτυγχονία στὴ διακύμανση τῶν τιμῶν τῶν δύο προϊόντων διαγράφεται οὐσιαστικὰ μέσα ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς τιμῆς τοῦ νήματος (τὰ ἀρχεῖα τῶν ἐπιχειρήσεων, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀναφέρονται περισσότερο στὸ τελευταῖο). Ἡ μὴ σύμπτωση έπομένως τῆς κίνησης τῶν τιμῶν βαμβακιοῦ καὶ νήματος δὲν προκύπτει ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τοῦ ἀκατέργαστου προϊόντος· ἀντίθετα ή θεσσαλικὴ ζώνη προμήθειες δείχνει πῶς παραμένει ἀνοικτὴ στὶς βιοτεχνίες βαφῆς. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ συμπληρωματικὴ θέση τῆς μικρασιατικῆς ζώνης ὡς πρὸς τὴν τοπικὴ: ἕνας πρόχειρος ἀπολογισμὸς⁴⁴ τῶν ἀγορῶν νημάτων ἀπὸ τὴν ἑταιρεία Χατζηϊωάννου ὑποδεικνύει ὅτι τὸ 1/3 περίπου τῆς πρώτης ὕλης προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἄνατολή· τὸ ὑπόλοιπο εἶναι τοπικὸ νήμα.

Τὸ συνδυασμὸ ζωνῶν προμήθειες περιγράφουν οἱ ἐξῆς παράμετροι:

—ή ποιότητα τοῦ νήματος, ἄρα καὶ ή ἀνταγωνιστικότητά του στὶς κεντρο-ευρωπαϊκὲς ἀγορές· τὸ ἀσιατικὸ νήμα, ψιλὸ καὶ κοντό, θεωρεῖται καλύτερο ἀπὸ τὸ θεσσαλικό⁴⁵.

—ή προσπάθεια νὰ ἀποφευχθεῖ, ὡς ἕνα ὀρισμένο βαθμὸ, ή ἐξάρτηση ἀπὸ τοὺς κύκλους παραγωγῆς τοῦ βαμβακιοῦ στὴν τοπικὴ ζώνη, μὲ τὴν ἀσφαλιστικὴ δικλείδα τῆς συμπληρωματικῆς — καὶ μακρινῆς — ζώνης προμήθειες· ή δυνατότητα ἔτσι μιᾶς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς χωρὶς ἐκπλήξεις διευρύνεται σημαντικά.

—τὸ εὔρος τῶν ἐπιχειρήσεων· ή προσφυγὴ στὴ μικρασιατικὴ ζώνη εἶναι ταυτόχρονα ἐνδεικτικὴ τοῦ οἰκονομικοῦ μεγέθους μιᾶς ἑταιρείας· μιὰ μικρὴ βιοτεχνία βαφῆς δὲν μπορεῖ —καὶ δὲν ἔχει ἴσως τὴν ἀνάγκη— νὰ κινηθεῖ πρὸς ἀπομακρυσμένη ζώνη προμήθειες.

—ή χρῆση καὶ ἐξυπηρέτηση ἀπὸ δύο πηγές παραγωγῆς τῆς πρώτης

43. Θ.Α./229, 230.

44. Μὲ βάση τὰ δεδομένα τοῦ ὄγκου τῆς πρώτης ὕλης ποὺ ἀγοράζεται στὴν Ἄνατολή, τῶν συναλλαγματικῶν ποὺ διακινουῦνται ἀνάμεσα στὴ Σμύρνη καὶ τὴ Βιέννη, καὶ τῆς σχέσης τους μὲ τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς παραγωγῆς.

45. Θ.Α./248.

ύλης, υποδηλώνει την προσπάθεια να αποφευχθεί ή ύψηλή τιμή αγοράς, με την έκλογή της ζώνης προμηθειών στην οποία η τιμή του νήματος κινείται σε χαμηλότερα επίπεδα· δεν υπάρχει ποτέ εξάλλου αποκλειστική χρήση της μιᾶς ή της ἄλλης ζώνης⁴⁶. Ὡστόσο — και με βάση τὰ δεδομένα ποῦ διαθέτουμε — ἡ έκλογή της μικρασιατικῆς ζώνης προμήθειας δὲν γίνεται με ἄξονα τὴν ἐπικερδέστερη ἀγορά· ἐπὶ πλεόν, στὴν τιμὴ ἀγορᾶς τοῦ νήματος τῆς Ἀνατολῆς, πρέπει νὰ συνυπολογίσουμε τὰ ἔξοδα παραμονῆς ὕσων ἀποστέλλονται γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, τὸ κόστος τῆς θαλάσσιας μεταφορᾶς, τὸν τελωνειακὸ φόρο ποῦ πληρώνεται στὴ Σμύρνη⁴⁷.

—ὁ ρυθμὸς παραγωγῆς ἐνὸς ἐργαστηρίου⁴⁸ καὶ ἡ σχετικὰ πολὺπλοκη διαδικασία τῆς βαφῆς, συγκριτικὰ μετὰ τὴν ὕφανση. Ὅσο περισσότερο ὁ ρυθμὸς παραγωγῆς ἀποβάλλει τὸν ἐποχικὸ του χαρακτήρα καὶ τείνει νὰ καλύψει ὅλο καὶ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἔτους⁴⁹, τόσο περισσότερο ἀπαιτεῖται καλύτερη ὀργάνωση τῶν προμηθειῶν πρώτης ὕλης. Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1800, ἐνῶ ἀναμένεται ποσότητα νημάτων ἀπὸ τὴν Σμύρνη, ἡ ἐταιρεία Χατζηγιωάννου ἀναγκάζεται νὰ προμηθευτεῖ ντόπιο νῆμα, ὥστε νὰ μὴ διακοπεῖ ἡ βαφὴ στὰ ἐργαστήρια⁵⁰ — ἂν καὶ φαίνεται πῶς σὲ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ὀδηγεῖ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἔλλειψης εἰδικευμένων τεχνιτῶν συνδυασμένο μετὰ τὸ φόβο τῶν «ἀπολύσεων»⁵¹.

—οἱ ἀνταγωνιστικὲς, τέλος, συνθῆκες ποῦ ἐπικρατοῦν στὴν τοπικὴ ἀγορά· κατὰ τὰ ἔτη 1797-1800, ἡ ζήτηση βαμβακερῶν νημάτων ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς τοπικῆς ὕφαντουργίας παραμένει σταθερή· οἱ ἐπιχειρηματίες τῶν βιοτεχνιῶν βαφῆς τοὺς κατηγοροῦν ὡς ὑπαίτιους τῆς ἀνόδου τῆς τιμῆς τῆς πρώτης ὕλης⁵².

α) Μικρασιατικὴ ζώνη

Θεωρητικὰ, μιὰ — ὁποιαδήποτε — βιοτεχνία βαφῆς νημάτων στὴν Θεσσαλία ἔχει τὶς ἐξῆς δυνατότητες προμήθειας τοῦ μικρασιατικοῦ νή-

46. Θ.Α./196, 203, 214, 217.

47. Τὸ 1795 εἶναι 1 γρόσι στὸ κιντάξι, βλ. Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Smyrne, t. 31, an 4, p. 53-54v.

48. Ἡ ἐταιρεία Χατζηγιωάννου ὑπολογίζει, τὸ 1798, στὴ βαφὴ 1800 περίπου ὀκτάδων νήματος τὸν μῆνα (Θ.Α./225).

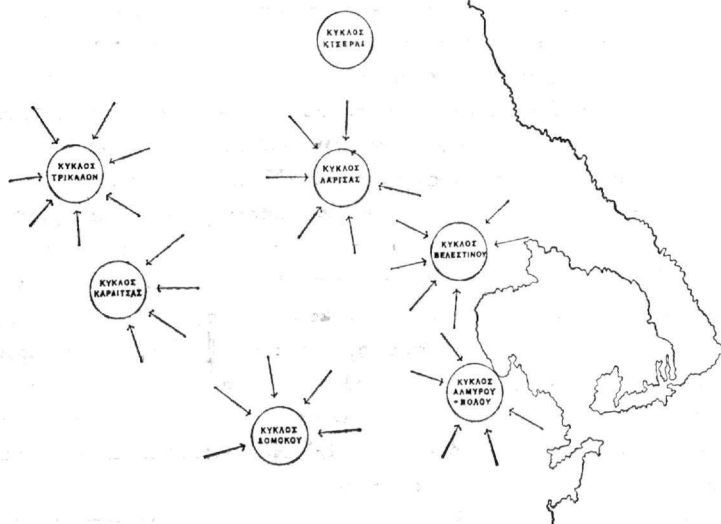
49. Ποῦ συμβαίνει μετὰ τὴν ἐταιρεία Χατζηγιωάννου.

50. Θ.Α./262.

51. Θ.Α./213, 248.

52. Θ.Α./217, 214, 249.

ΖΩΝΕΣ ΒΑΜΒΑΚΟΚΑΛΛΙΕΡ-
ΓΕΙΑΣ - ΝΗΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ
ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ
(ἀρχές 19ου αἰώνα).

ματος: i) νὰ τὸ ἀγοράσει ἢ ἴδια, εἴτε μὲ τοὺς μόνιμα ἐγκατεστημένους στὴν περιοχή ἀντιπροσώπους τῆς — ἢ περίπτωση τῆς «κοινῆς» συντροφιάς τῶν Ἀμπελακιῶν — ἢ στέλνοντας, σὲ ταχτὰ χρονικά διαστήματα, ἀνθρώπους τῆς στὴν Μικρὰ Ἀσία, ii) νὰ τὸ προμηθευτεῖ μὲ παραγγελία σὲ ἑλληνικὸ ἐμπορικὸ οἶκο τῆς Σμύρνης καὶ iii) νὰ τὸ ἀγοράσει στὴ Θεσσαλία. Στὴν πραγματικότητα, καὶ τουλάχιστον μὲ τὶς μέχρι αὐτὴ τῆ στιγμὴ γνώσεις μας, ἡ πρώτη πρακτικὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐπικρατεῖ.

Ἡ τρίτη, ἡ μεταφορὰ δηλαδή καὶ τὸ ἐμπόριο στὴν Θεσσαλία μικρασιατικῆς προέλευσης νήματος δὲν φαίνεται πιθανή. Οἱ βιοτεχνίες ἐξἄλλου ἀγοράζουν τὸ μικρασιατικὸ νῆμα γιὰ τὶς δικές τους ἀποκλειστικὰ ἀνάγκες.

Ἡ ἐταιρεία Χατζηγιωάννου προμηθεύεται νήματα ἀπὸ τὴν ἐνδοχώρα τῆς Σμύρνης, στέλνοντας βαφεῖς τῆς συνήθως, στὸν τόπο παραγωγῆς τους⁵³. Οἱ τελευταῖοι φεύγουν γύρω στὸ Σεπτέμβριο καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀπριλίου, ἐποχὴ ποὺ σταματοῦν οἱ ἀγορές, ἐγκαταλείπουν τὴν ἀσιατικὴ Τουρκία⁵⁴. Οἱ παραλαβὲς τῆς πρώτης ὕλης στὴν Ἀγιά ἀρχίζουν τὸν

53. Θ.Α./212, 254, 186.

54. Θ.Α./212, 222, 267.

Ίανουάριο περίπου και συνεχίζονται μέχρι την αρχή του καλοκαιριού⁵⁵. και οι αγορές γίνονται σταδιακά, με συναλλαγματικές 1.500-2.000 φιορινιτών την κάθε φορά⁵⁶. Είναι βέβαιο ότι δύο επιχειρήσεις της 'Αγιάς προμηθεύονται με τον παραπάνω τρόπο νήματα από την 'Ανατολή: αυτή που αναφέρουμε και η εταιρεία Χατζηηποστόλη Χατζηηπαπαθεοκλήτου⁵⁷. 'Ας σημειωθεί πως η μεταφορά ακολουθεί πάντοτε το θαλάσσιο δρόμο Σμύρνης - Βόλου.

β) Θεσσαλική ζώνη

Η ασάφεια, που επισημάναμε στα προηγούμενα, των πηγών, ως προς έννοιες γεωγραφικού περιεχομένου, ισχύει και για τα τεκμήρια των ετών 1797-1800· η αγορά νημάτων «από έξω»⁵⁸ υποδεικνύει αγορά πραγματοποιούμενη έξω από την 'Αγιά ή υποδηλώνει προμήθεια από σχετικά απομακρυσμένη περιοχή; Γιατί, στα χρόνια αυτά, η έκταση της ζώνης προμηθειών, σύμφωνα με τις ενδείξεις, συμπίπτει με το χάρτη της βαμβάκοπαραγωγής. Βέβαια είναι η αγορά νημάτων από την εταιρεία Χατζηϊωάννου στα χωριά της περιοχής Βελεστίνου⁵⁹. Τα νήματα της περιοχής 'Αλμυρού θεωρούνται ακριβά και ακατάλληλα προς βαφή, αν και αναφέρεται μεγάλη σε όγκο παραγωγή⁶⁰. Τα χωριά του Δομοκού προμηθεύουν, το 1800, την πρώτη ύλη στην εταιρεία Χατζηηποστόλη Χατζηηπαπαθεοκλήτου⁶¹. Τέλος, η αναφορά στο «κεραμιδιώτικο» νήμα —απρόσιτο όμως, καθώς μεταφέρεται από τον 'Αμπτή πασά στον Τύρναβο⁶²— υποδεικνύει σχετικά διευρυμένη τοπική ζώνη αγορών της πρώτης ύλης.

Η προμήθεια των νημάτων γίνεται από τον 'Οκτώβριο μέχρι και τον 'Απρίλιο — αυτός είναι τουλάχιστον ο στόχος των επιχειρηματιών·

55. Θ.Α./286, 213, 197, 205, 267.

56. Θ.Α./205, 218, 200.

57. Θ.Α./193.

58. Θ.Α./214.

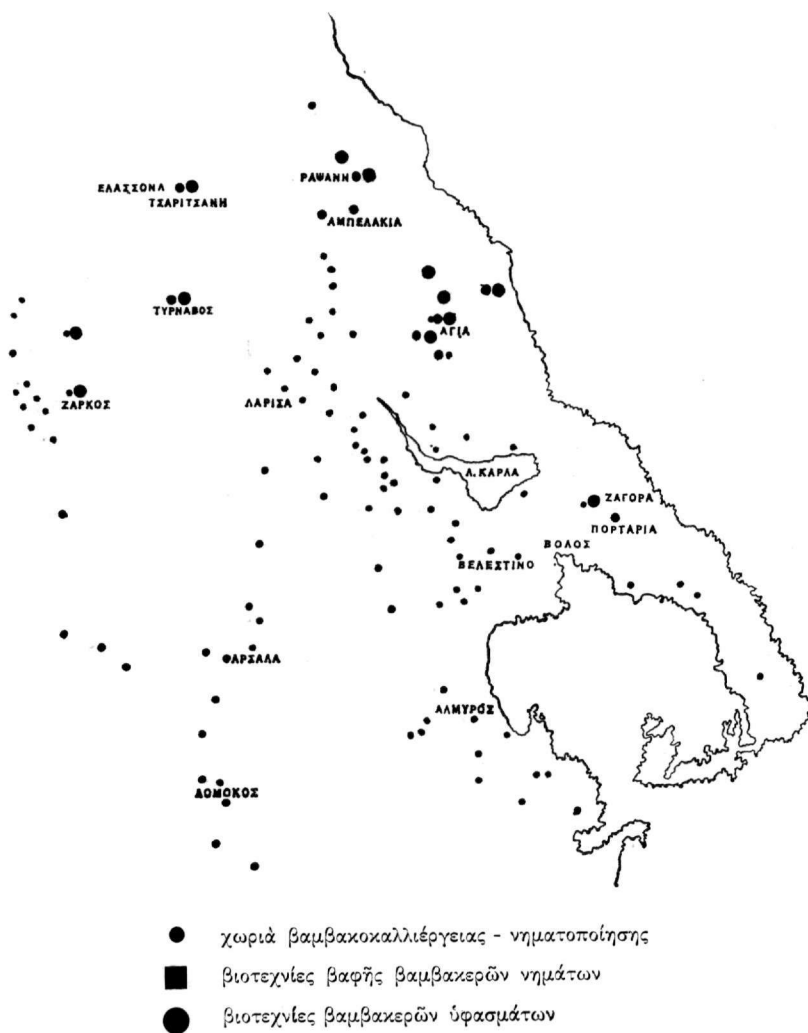
59. Θ.Α./232.

60. Θ.Α./214.

61. Θ.Α./256· σημειώνουμε ότι για τα νήματα αυτά αναφέρεται πως η Θεσσαλονίκη «άνιβαλλάρει» την τιμή τους (Θ.Α./257)· είναι πιθανό να γίνεται εμπόριο (έξαγωγικό;) λευκών νημάτων της περιοχής.

62. Θ.Α./214· υποθέτουμε ότι πρόκειται για το Κεραμίδι της δυτικής Θεσσαλίας (πεδιάδα Τρικάλων) που το 1887 αναφέρεται ως «domaine», βλ. F. Gos-L'agriculture en Thessalie. Petite étude d'économie rurale et d'agriculture comparée. Παρίσι, G. Masson, 1884, σ. 29. Για το Κεραμίδι της 'Ανατολικής Θεσσαλίας δεν διαθέτουμε ενδείξεις βαμβάκοκαλλιέργειας.

ΧΑΡΤΗΣ
ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ - ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΒΑΜΒΑΚΙΟΥ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

περίοδο που όπως είδαμε συμπίπτει με τη χαμηλή απασχόληση στους αγρούς και την μετατόπιση του βαμβακιού σε νήμα. Η μεταφορά της πρώτης ύλης —σε αντίθεση με τον τρόπο οργάνωσης των αγορών κατά τα έτη 1799-1800— γίνεται από τους «μουστερῆδες» στον τόπο επεξεργασίας-βαφής της, δηλαδή στην Ἁγιά⁶³: αν οι τελευταῖοι είναι οι παραγωγοί και ὄχι οι ἔμποροι —αὐτοὶ δὲν ἀναφέρονται ποτὲ στὰ τεκμήρια τῶν ἐτῶν 1797-1800— ἐξυπακούεται ὁ σχετικὸς ἔλεγχος τῆς παραγωγῆς νημάτων ἀπὸ τὶς βιοτεχνίες βαφής καθὼς ὑπάρχει μάλιστα παραγορὰ-παραγγελία συγκεκριμένων ποσοτήτων βαμβάκων νημάτων. Ἀποκλείουμε τὴν τυχαία συνάντηση, στὸ παζάρι τῆς Ἁγιάς γιὰ παράδειγμα, προμηθευτῶν καὶ ἀγοραστῶν: ἔχουμε τὸ δεδομένο συγκεκριμένης ποσότητας πρώτης ύλης πὸν περιμένει ἡ ἔταιρεία πρὸς βχφή⁶⁴. ἐπὶ πλέον ἡ προμήθεια στὸ παζάρι (τῆς Ἁγιάς;) θεωρεῖται δυσμενῆς συνθήκη ἀγορᾶς καθὼς ἐκεῖ ἀγοράζουν καὶ οἱ ὑφαντές⁶⁵. Θεωροῦμε μάλιστα πιθανὴ τὴν ὑπόθεση —ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη περίοδο— σταθεροῦ δικτύου προμηθευτῶν: ὑπάρχει ὁ φόβος τῆς μεταστροφῆς τῶν προμηθευτῶν πρὸς ἄλλους ἀγοραστές, ἂν οἱ βιοτεχνίες βαφής σταματήσουν τὴν προμήθεια νημάτων ἀπὸ τοὺς πρώτους⁶⁶. Θὰ ἦταν ὡστόσο παρακινδυνευμένο τὸ σχῆμα πὸν θὰ «μετέφερε» τὸν κάθε παραγωγὸ τῆς πρώτης ύλης ἀπὸ τὸ χωριὸ του στὸ χῶρο επεξεργασίας-βαφής της (μὲ τὸ δεδομένο τῆς ἀπουσίας διαμεσολαβητικῆς λειτουργίας τῶν ἐμπόρων). Στὸ πρόβλημα ἴσως μπορεῖ νὰ δοθεῖ ἀπάντηση, ἂν ἀποδειχθεῖ ὅτι ἡ παραγορὰ-παραγγελία πραγματοποιεῖται ἀνάμεσα στὴ βιοτεχνία βαφής ἀφενὸς καὶ στὴν κοινότητα, προμηθευτῆ τῆς πρώτης ύλης, ἀφετέρου⁶⁷.

Μαρία Σταματογιαννοπούλου

63. Θ.Α./214, 232, 238.

64. Θ.Α./219, 214.

65. Θ.Α./214, 252.

66. Θ.Α./238, 200.

67. Ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλα προϊόντα.